

Kleuterparticipatie, een werkwoord

EVA TIQUET

Twee jaar kleuteractieplan: op naar maximale participatie?

De meeste kleuters komen regelmatig naar de kleuterschool. Een klein aantal kinderen komt echter niet of onvoldoende. Om hen meer te laten participeren aan onderwijs werd in december 2016 een actieplan geschreven. Wat gebeurde er ondertussen? We geven een stand van zaken.

Even opfrissen

Kwaliteitsvol kleuteronderwijs is essentieel. Het is onderwijs dat inspeelt op de noden van kleuters en waar ze positieve interacties met hun directe omgeving ervaren. Ze voelen zich goed en zowel emotioneel als fysiek veilig. Zo'n onderwijs kan een krachtig effect hebben op de ontwikkeling van kleuters. Vooral voor sociaal zwakkere kinderen kan het risico op toekomstige achterstand (in de latere schoolloopbaan) en de achterstand zelf verkleind worden. Net daarom is het zo belangrijk om in te zetten op kleuterparticipatie: het inschrijven in het kleuteronderwijs én het regelmatig deelnemen eraan.

We weten dat het merendeel van de kleuters aanwezig is in Vlaamse en Brusselse kleuterklassen. De tabel illustreert dit. Je kan met een tevreden blik naar deze cijfers kijken.

Maar wie achter het principe staat dat er kwaliteitsvol onderwijs voor elk kind moet zijn, wil meer weten. Welke kinderen zijn niet ingeschreven? Welke kleuters participeren on-

voldoende? En hoe kunnen we hen toch naar het kleuteronderwijs leiden?

In december 2016 verscheen een uitvoerig rapport over kleuterparticipatie, samengesteld door de administratie van het Departement Onderwijs & Vorming. Het was de eerste keer dat we in Vlaanderen een helder beeld kregen van het profiel van de kleuters.

Kort daarna werd het Actieplan kleuterparticipatie, 'Elke dag kleuteronderwijs telt', gelanceerd. Het plan streeft naar een maximale participatie zowel van inschrijvingen als van aanwezigheden. Om dat te realiseren moet er ingezet worden op meer synergie op het centrale beleidsniveau waar zowel Onderwijs als Welzijn zich over jonge kinderen ontfemen. Maar ook lokaal moeten

deze beleidsniveaus meer samenwerken. Omdat men erkent dat de situatie lokaal erg verschillend is, werd geen model naar voren geschoven. Een kleutercoördinator moet de uitvoering van deze acties in goede banen leiden.

Het actieplan ontrafeld

Het actieplan van 2016 werd geherformuleerd in 3 pijlers, 4 acties en 5 overkoepelende aandachtspunten: Drie pijlers vormen de basis van het actieplan kleuterparticipatie.

1. Inzetten op een warme overgang van thuis of voorschoolse opvang naar de kleuterschool.
2. Inschrijvingen: ouders informeren hoe zij hun kleuter op tijd kunnen inschrijven. Ouders motiveren om hun niet-ingeschreven kleuter toch in te schrijven.

Deelname volgens leeftijd (2014-2015)

Leeftijd	% in het- kleuteronderwijs ingeschreven	Verwachte halve dagen aanwezig	% ingeschreven kleuters dat voldoende aanwezig is
3 jaar	98,5%	150	96,4%
4 jaar	98,6%	185	96,9%
5 jaar	98,7%	220 ¹	96,9%

Bron: onderzoek naar kleuterparticipatie eindrapport

3. Aanwezigheden: aangeven waarom het belangrijk is dat kleuters voldoende aanwezig zijn. Kleuters die te vaak afwezig zijn, overtuigen om toch regelmatig naar school te komen.

Om dit geheel te realiseren wordt gefocust op vier acties: kwaliteitsvolle data, inzetten op samenwerking, aandacht voor kwetsbare groepen en het bieden van ondersteuning. Per actie moet er aandacht gaan naar volgende thema's:

- ▶ Elke dag kwaliteitsvol kleuteronderwijs is van belang.
- ▶ Ouders en school gaan met elkaar in dialoog. Er is dus tweerichtingsverkeer.
- ▶ Alleen door samen te werken kan je een verschil maken. Daarom moeten bestaande relaties met lokale partners verdiept en verbreed worden.
- ▶ De acties moeten ingebed worden in de dagelijkse praktijk.
- ▶ Nagaan wat de effecten zijn van acties. Ook kijken naar onbedoelde en ongewenste resultaten.

De kleutercoördinator, Sara De Meerleer, coördineert het geheel. Ze biedt vraaggestuurde ondersteuning op maat.

Data

Om snel en accuraat te kunnen reageren op de afwezigheid van bepaalde kleuters, moet je als school over de juiste gegevens beschikken en deze kunnen interpreteren. Het realiseren van kleuterparticipatie is een lokaal gegeven. Maatwerk is daarom van essentieel belang. Dat geldt ook voor cijfergegevens! Scholen krijgen twee keer per jaar via Mijn Onderwijs een kleuterparticipatierapport. Deze rapporten geven aan hoeveel halve dagen de kleuters aanwezig waren, hoeveel het totaal aantal halve dagen het schooljaar al telde en of deze kleuters dus al dan niet de aanwezigheidsdrempel haalden.

Op basis van deze cijfers worden scholen uitgedaagd. Hebben ze een zicht op welke kleuters (on)voldoende aanwezig zijn? Kennen scholen de individuele verhalen achter deze cijfers? Ondernemen ze acties naar individuele kleuters? Ondernemen ze acties op schoolniveau? Goede cijfers kunnen een belangrijke stap zijn in het bevorderen van kleuterparticipatie. Een goede registratie is ook belangrijk voor het in aanmerking komen van schooltoelagen. Het is dus essentieel dat scholen ondersteund worden in het registreren van correcte en volledige gegevens.

Als scholen dat wensen, kunnen ze per vestigingsplaats cijfers opvragen. Het is ook mogelijk om cijfergegevens per gemeente te krijgen: "Hoeveel niet-ingeschreven kleuters zijn er binnen de gemeente?", "Hoe is het gesteld met de aanwezigheden van

kleuters binnen de gemeente?" De voorbije twee jaar werden al voor een tiental gemeenten en/of steden dergelijke omgevingsanalyses op maat gevraagd.

Samenwerken

Wie inzet op kleuterparticipatie moet een kindgerichte benadering vooropstellen, met aandacht voor de volledige ontwikkeling van de kinderen. Er kan dan best vertrokken worden van een partnerschap met de ouders. Maar bij het informeren, sensibiliseren, motiveren van en het luisteren naar ouders en hun kleuters zijn veel partners betrokken. Ze situeren zich op verschillende beleidsniveaus en beleidsdomeinen (o.a. Kind & Gezin, integratie en inburgering, binnenlands bestuur). Om met zo'n diverse groepen tot een goed overleg en goede afspraken te kunnen komen, is het van essentieel belang dat er wordt samengewerkt.

'Samenwerken' is een mantra om kwaliteitsvolle kleuterparticipatie te realiseren. In het actieplan kreeg de kleutercoördinator dan ook de taak om deze samenwerkingen (op verschillende niveaus en tussen verschillende beleidsdomeinen) te stimuleren en te faciliteren. Op verschillende beleidsniveaus is er overleg tussen de betrokken organisaties zodat de uitrol van het kleuteractieplan kan opgevolgd en bijgestuurd worden.

Een warme overgang realiseren tussen thuis, kinderopvang en kleuterschool is een belangrijke stap in het realiseren van kleuterparticipatie. Je moet dus kunnen overleggen en afspraken maken met deze partners in kleuterparticipatie. Maar heeft iedereen wel een zicht op wie er in de eigen gemeente contact heeft met ouders van jonge kinde-

Een warme overgang tussen thuis, kinderopvang en kleuterschool is een belangrijke stap in het realiseren van kleuterparticipatie.

SW

ren? Om dat te achterhalen werd een instrument² ontwikkeld dat, per gemeente, zoveel mogelijk van deze organisaties in kaart brengt. De kleutercoördinator kan bepaalde samenwerkingen introduceren. Maar uiteindelijk blijft het een lokaal verhaal waar scholen en lokale actoren zelf de touwtjes in handen moeten nemen en met elkaar door dezelfde deur kunnen wandelen opdat de kleuters in hun regio er wel bij zullen varen.

Kwetsbare groepen

Uit de onderzoeksrapporten van 2016 bleek dat kinderen die thuis geen Nederlands spreken en kinderen met een laagopgeleide moeder vaker niet of onvoldoende aanwezig zijn. Kinderen van vluchtelingen, kinderen van woonwagengebieden en Roma

en niet-ingeschreven kleuters vormen ook een kwetsbare groep. Buiten LOP-gebieden is het niet eenvoudig om voor deze groepen een traject uit te werken. Daarom tracht de kleutercoördinator hierover ook een werking op te zetten.

Ondersteuning

Kleuterparticipatie is een lokaal verhaal, ingebed in de bestaande werkingen. Dat kunnen we niet genoeg herhalen. Generieke middelen zullen onvoldoende uithalen. Eenmalige en groots opgezette acties zoals 'Het jaar van de kleuter' zijn verleden tijd. Er is dus nood aan lokale ondersteuning en lokale oplossingen. Op www.kleuterparticipatie.be worden de reeds ontwikkelde instrumenten op een rijtje gezet. Een greep uit het

aanbod: cijfergegevens, folder 'Huizen van het Kind en scholen', gespreksfiche 'in gesprek over kleuteronderwijs', ondersteuning voor LOP's, en veel meer. Er staat ook al wat op de planning voor de komende periode: een infosessie voor aanspreekpunten kleuterparticipatie voor scholengemeenschappen, het in kaart brengen van niet-ingeschreven kleuters in Brussel, acties voor niet-ingeschreven 4- en 5-jarigen buiten LOP-gebieden, ...

- 1 Vanaf schooljaar 2017-2018 moeten vijfjarige kleuters tijdens het schooljaar ten minste 250 halve dagen aanwezig zijn om rechtstreeks toegelaten te worden tot het gewoon lager onderwijs in het schooljaar 2018-2019.
- 2 Instrument netwerkanalyse: <https://www.onderwijs.vlaanderen.be/nl/partners-in-je-gemeente>

De andere kant van kleuterparticipatie

Het kleuteractieplan focust op een maximale participatie van kleuters aan het kleuteronderwijs. Door in te zetten op kwaliteitsvolle data, samenwerkingen, aandacht voor kwetsbare groepen en het bieden van ondersteuning, worden stappen gezet om meer kleuters regelmatig naar school te krijgen. Maar enkel aanwezig zijn op school, zal niet veel bijdragen aan gelijke kansen en ontwikkeling van kleuters. Naast een kwantitatieve focus moet ook gekeken worden naar de kwaliteit van kleuteronderwijs.

Hoge verwachtingen onderzoek

Het recente onderzoek 'De overgang naar de kleuterschool voor kinderen uit gezinnen in armoede'³ wil inzicht krijgen in de eerste schoolervaringen van jonge kleuters uit gezinnen in armoede. Er wordt vandaag veel van kleuterscholen gevraagd. Ze worden bestempeld als dé plaats voor het fundament voor gelijke kansen en een succesvolle schoolloopbaan. Bovendien zou in kleuter-

scholen de taalontwikkeling ook alle kansen krijgen. De onderzoekers gingen na of er aan deze hoge verwachtingen tegemoet gekomen wordt.⁴

Taalontwikkeling

"De context waarin kleuteronderwijzers moeten werken om aan de verwachtingen te voldoen is echter weinig vanzelfsprekend. Het merendeel van de Vlaamse kleuterscholen kenmerkt de instap- en eerste kleuterklas zich in de eerste plaats door

een grote groep kinderen van dezelfde leeftijd met één kleuteronderwijzer die soms voor één of enkele uren ondersteund wordt door een kinderbegeleider", is een besluit van het onderzoek. Druk en chaos zijn hier een logisch gevolg van. De kleuterjuf kan gewoon niet overal tegelijk zijn.

Om binnen deze realiteit toch een zekere orde en routine te krijgen, werken veel kleuterjuffen met 'regeltjes'. Instappers moeten zich dit eigen maken.

Tijdens zo'n routine-activiteiten (bijvoorbeeld toiletbezoek) hanteren juffen een specifiek taalgebruik. Het zijn korte zinnen die niet uitnodigen tot interactie, met weinig of geen leereffect voor de kleuters. Het onderzoek stelde vast dat ook tijdens andere activiteiten het taalaanbod vaak sturend is (juf spreekt kleuters toe). Tijdens activiteiten als vrij spel is er meer interactie tussen de juf en een kleuter. Maar deze interacties duren niet lang en leiden zelden tot taaluitingen van de kleuter. Om vaardig te worden in de schooltaal is er zeer veel talige interactie nodig (tussen de juf en het kind en tussen kinderen) en moeten spreekkansen aangeboden worden, gevolgd door waarderende feedback op taaluitingen, ook als deze in de thuistaal (niet Nederlands) gebeuren. Het voorbeeld van Ramiz illustreert dit. De juf stelt vragen die Ramiz niet beantwoordt op een talige manier. Hij wordt ook niet verder gestimuleerd om iets te verwoorden. 'Poes' is het enige woord dat Ramiz uitspreekt

Voorbeeld: Juf vraagt Ramiz waar de puzzelstukken moeten komen. Dit moment duurt ongeveer 4 minuten:

Juf: "Waar moet die?"

Juf: "Stop het er maar in"

Juf: "Ow, rustig"

Juf: "En het schaapje? Pak het schaapje"

Juf: "Nee, dat is niet juist Ramiz. Dat gaat niet."

Juf: "Probeer eens hier. Kijk."

Juf: "Rustig he."

Juf: "Ja, rustig."

Juf: "Ja, bravo Ramiz, goed zo. En het hondje?"

Juf: "Goed zo! He Bravo Ramiz, super! Nee, hier."

Juf: "Ja, bravo, super!"

Juf: "Goed zo Ramiz."

Juf: "Ja! Bravo! Amai. Nu moet je alleen eens proberen. Nu even alleen.

Zo."

Juf: "Allez ze Ramiz, probeer maar eens!"

Juf: "Draaien Ramiz."

(...)

Ramiz: "Poes"

(...)

Juf: "Lukt het Ramiz?"

Juf: "Probeer maar Ramiz."

Wachttijd zinvol maken

Wachten is niet fijn. Als volwassene beginnen we ons dan te ergeren en uiten ons ongenoegen door opmerkingen te geven, weg te lopen, met de ogen te rollen, ... Heel begrijpelijk. Toch? Waarom vinden we het dan vanzelfsprekend dat als kinderen moeten wachten ze stil moeten zitten en moeten zwijgen?

Het onderzoek toont aan dat de jongste kleuters (2,5 tot 3 jaar) maar liefst 20 tot 30% van de tijd moeten wachten! Kleuters wachten op een bankje als hun activiteit afgerond is, wachten op hun ouders, wachten in de refter als hun boterhammen op zijn (soms tot 35 minuten!), wachten op hun beurt bij het toiletmoment, wachten bij het uitendoen van jassen, wachten bij het koekmoment, ... Wachten is niet fijn. De kleuters voelen zich niet meer betrokken. Vaak leiden zo'n situaties tot conflicten met andere kleuters.

Deze wachtmomenten vloeien voort uit een context waar men orde tracht te scheppen in de chaos van veel jonge kinderen en onvoldoende mogelijkheid om met hen in interactie te gaan. Het is een uitdaging om wachttijd in onderwijstijd om te zetten. Dat heeft te maken met de groepsgrootte. Maar ook met de organisatie van de klaspraktijk. Want ook tijdens eetmomenten en toiletbezoeken kunnen er taalervaringen zijn en kunnen activiteiten aangeboden worden voor de kleuters die niet op het toilet zitten of hun fruitje al hebben opgegeten.

Hoopvol naar de toekomst

Is het allemaal kommer en kwel?

Nee, natuurlijk niet. De waarde van het onderzoek is echter wel dat bepaalde voorwaarden van kwaliteitsvol kleuteronderwijs uitgelicht worden. "We verwachten heel veel van de kleuterscholen, maar bieden ze niet de middelen om aan deze verwachtingen te kunnen voldoen", aldus de onderzoekers.

Om kleuterscholen 'kindrijp' te maken houden de onderzoekers een pleidooi voor competente volwassenen en kleuterscholen.

Kleuteronderwijzers en kinderverzorgsters doen er wel degelijk toe! Door wachttijd (of zorgtijd) te waarderen en ook als onderwijstijd te beschouwen kunnen kansen gecreëerd worden. In het artikel 'Groene speel- én leerplaats. Ook voor kleuters' (blz. 21-24) illustreert Pieter dit met de namiddagpicknick.

Een goede basiskennis van wat een rijk taalaanbod is en hoe de taalproductie van kleuters kan worden gestimuleerd en vaardigheden kunnen aangescherpt worden, is een andere aanbeveling. Nascholingen en opleidingen zouden het belang van open vragen, inspelen op taaluitingen van kinderen, uitlokken van taal, ... moeten benadrukken.

Uiteraard kunnen kleuteronderwijzers en kinderverzorgsters dit niet alleen! De schoolorganisatie moet hen hierin ondersteunen en kansen bieden. Voor de onderzoekers is het afzonderlijk groeperen van instappers geen goede zaak voor hun ontwikkeling (leerkansen en socialisering). Daarnaast moet er ook gestreefd worden naar kleinere groepen. Dit lokt meer taalaanbod uit en de zorgnoden van de kleuters worden beter opgemerkt. En als men wil dat kleuters zich kunnen ontspannen tijdens rustmomenten, dan dienen deze ook aangepast te worden. Rustige refters maken dat kleuters tot eten komen.

Speelplaatsen die inspelen op de behoeften van jonge kinderen creëren veiligheid en een uitnodiging tot spelen.

Tot slot geldt ook hier dat samenwerken een sleutel tot succes is: binnen het team en met de partners buiten de school. ■

3. Peleman, B., Van Avermaet, P. & Vandenbroeck, M. (2019). De overgang naar de kleuterschool voor kinderen uit gezinnen in armoede. Gent: Vakgroep Sociaal Werk en Sociale Pedagogiek – Steunpunt Diversiteit en Leren, UGent.

4. We geven hieronder slechts enkele van de bevindingen en conclusies uit het onderzoek. Wie meer wil lezen kan dat op <https://www.ugent.be/pp/swsp/nl/actueel/nieuws/2019-01-06-rapport-overgang-kleuterschool>